

Thomas More
UTÓPIA

Vychádza pri príležitosti 500. výročia pôvodného vydania

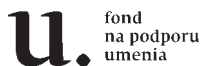

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Edícia svetových mysliteľov

Thomas More: Utópia
Translation © Mária Stanková 2017
Prologue © Lenka Bohunická 2017
Cover design © Ľubica Končeková 2017
Slovak edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava 2017
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu umenia

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV,
spol. s r. o.

Z anglického prekladu Gilberta Burneta, dostupného na www.planetpdf.com
preložila Mária Stanková
Časti z Biblie sú citované podľa Biblia, Ikar, 2013
Predslov Lenka Bohunická
Zodpovedná redaktorka Silvia Semaková
Sadzbu a obálku s použitím ilustrácie z prvého vydania knihy z roku 1516
spracovala Ľubica Končeková
Tlač P + M, s. r. o., Turany
Prvé vydanie
Vytlačené na Slovensku

ISBN 978-80-8061-966-4

Thomas More
UTÓPIA

Namiesto úvodu

Keď Thomas More vystupoval na šibenicu, aby podstúpil hrdelný trest, na ktorý ho odsúdil človek, ktorého mnoho rokov podporoval a pre ktorého pracoval, ani vtedy nestratil svoju dôstojnosť a intelektuálny šarm. Dôstojníka asistujúceho pri poprave oslovil: „pomôž mi hore, o zostup sa postarám sám“.

Jeho poprava nebola iba ľudskou tragédiou Thomasa Mora, ale predznamenal deštrukciu humanistických ideálov o slobode, spravodlivosti, ľudskej dôstojnosti, avšak aj kresťanských ideálov o možnostiach očistiť a reformovať cirkev.

Životopis Thomasa Mora je svedectvom o mimoriadnom ľudskom živote, o človeku hlboko veriacom, o mimoriadne spravodlivom a zároveň úspešnom právnikovi a talentovanom politikovi, o európskom humanistovi, ktorý svoje principiálne morálne postoje nielen hlásal, ale usiloval sa ich v živote naplniť.

Narodil sa 7. februára roku 1478 v Londýne. Jeho životnú cestu ovplyvnila nielen skutočnosť, že jeho otec John More

bol úspešný londýnsky právnik a kráľovský sudca, ale aj odporúčania canterburského arcibiskupa Johna Mortona, mimoriadne vzdelaného človeka, u ktorého sa stretávali spisovatelia, učitelia, cestovatelia a diplomati a v ktorého spoločnosti sa mal možnosť v mladosti pohybovať. Štúdium práva začal v Oxforde a pokračoval na právnických školách v Londýne. Ako 23-ročný sa stáva advokátom. Jeho vedomosti už v tomto veku boli mimoriadne, ale zároveň sa stal známym aj svojou nezištnosťou a spravodlivosťou, takže celkom prirodzene sa už ako 25-ročný, v roku 1504, stáva členom Dolnej snemovne parlamentu, o rok nato aj sudcom Najvyššieho súdu. Neskôr ho odporúčali kráľovi Henrichovi VIII. Ten ho povolal do svojich služieb a ich úspešné plnenie mu v roku 1529 vyneslo post ministerského predsedu.

Popri svojej bohatej a pestrej kariére poslanca, právnika a politika sa Thomas More veľmi intenzívne venoval aj ďalšiemu štúdiu. Študuje diela antických autorov, prekladá do angličtiny životopis a listy Giovanniho Pica della Mirandola a uvažuje o možnostiach nápravy cirkvi, kde vidí častú nevedomosť a neúprimnosť. V humanistickom smerovaní bol pre Mora veľkou podporou vzťah s Erasmom Rotterdamským, ktorý dva razy navštívil Anglicko a s ktorým bol v písomnom kontakte.

Kráľovu priazeň si More však neudržal dlho. Henrich VIII. sa po krátkom manželstve so španielskou princeznou Katarínou Aragóňskou rozhodol pre rozvod. Napísal preto list pápežovi, v ktorom ho požiadal o dišpenzu. Zároveň si pre svoje rozvodové zámery chcel získať i podporu vplyvných osobností. Thomas More nemohol konať proti svojmu presvedčeniu a viere a s rozhodnutím kráľa nesúhlasil. V máji roku 1532 preto podal žiadosť o prepustenie z úradu kancelára. Kráľ mu vyhovel. Tento krok mal v prvom rade nemalé finančné následky. Morova rodina stratila príjem a ocitla sa v biede. Rok a pol žili Morovci skromne a utiahnuto. Medzitým sa kráľ

ožení s Annou Boleynovou a pozval Mora na korunováciu. More odmietol a kráľ to pokladal za urážku. Proti svadbe sa však v tom čase postavil už aj pápež, a tak sa Henrich VIII. nechal vyhlásiť v Anglicku za hlavu cirkvi. Thomas More odmietol zložiť prisahu vernosti kráľovi a ten ho následne dal uväzniť v Toweri. Henrichovi VIII. veľmi záležalo na Morovej prisaha okrem iného najmä preto, lebo celý spor bol pod drobnohľadom vtedajšej verejnej mienky. More však svoj názor nezmenil, a tak sa v roku 1535 konal súd, v ktorom bol obvinený za urážku veličenstva a odsúdený na smrť obesením. Svoje posledné slová na šibenici venoval modlitbe. V roku 1935 ho pápež Pius XI. vyhlásil za svätého.

Thomas More sníval svoj sen príchodu „zlatého veku“. Prezentoval ho predovšetkým vo svojej knihe *De optimo rei publicae statu, deque nova insula Utopia*, známejšej pod kratším názvom *Utópia* (1516). Predstavu pozemského raja pretaviť na skutočnosť sa mu nepodarilo, no svoje morálne zásady v živote dôsledne naplňal. S koncom jeho života sa zrútil aj ideál „kresťanského humanizmu“. Ďalšími významnými prácami boli aj jeho dialógy *Dialóg o kacírstvach* (*A Dialogue Concerning Heresies*, 1529), ktorý bol venovaný Lutherovi a problematike reformácie – tú však More neprijal nielen z hľadiska nesúhlasu s Lutherovým teologickým postojom, ale aj pre obavy z možných sociálnych a politických následkov reformácie. Dôležitým bol aj *Dialóg o úteche a protivenstvách* (*A Dialogue of Comfort against Tribulation*, 1534 – 1535), ktorý bol reflexiou hrozby vlastnej smrti.

V texte *Utópie* vložil svoje politické, etické, ale aj teologické názory. *Utópia* predstavuje Morov imaginárny ostrov, ktorého názov v sebe skrýva odkaz na grécke slová pre „blažené miesto“ a „nikde“. Text vznikol v roku 1516 počas Morovho prázdninového pobytu v Antverpách. Kombinácia dialógu a rozprávania predstavuje originálny literárny útvar. Thomas

E. Helm, autor textu o Morovi, v knihe *Velké postavy západního myšlení* zdôrazňuje, že More „nepreukázal iba štýlovú eleganciu svojej latinčiny a schopnosť imaginatívnej tvorivosti, ale našiel účinný nástroj vyjadrenia ideálu a ducha kresťanského humanizmu“. Hoci niektorí Morovi súčasníci, ale aj moderní autori Morov text pokladajú skôr za prezentáciu jeho literárnych schopností a diskutujú o tom, do akej miery boli jeho názory na spoločenské, politické a ekonomické reformy mienené vážne, je nespochybniteľné, že práve týmto textom si získal priazeň a autoritu v medzinárodnej komunite kresťanských humanistov.

More však otvára skutočne vážne problémy. Inšpiráciou bola Platónova predstava ideálneho štátu a reálna situácia v Morovej vlasti, tudorovskom Anglicku, ktorú More videl veľmi kriticky. Strata morálnych zábran, deštrukcia morálky je podľa Mora výsledkom súkromného vlastníctva. Utláčanie a zbadačenie ľudí strácajú ľudskú dôstojnosť a mnohí sa vydávajú na cestu zločinu. Drastické tresty, podľa Mora, situáciu meniť nemôžu. More otvára veľmi vážny etický problém: do akej miery determinuje sociálne prostredie ľudské správanie. Sociálnu determináciu považuje za mimoriadne závažnú, a tak jediná nádej riešenia problémov vidí v spravodlivej spoločnosti v ideálnom štáte, založenom na spoločnom majetku a povinnej a všeobecnej účasti na produktívnej práci. Iba také spoločenské usporiadanie dáva podľa Mora možnosť slobodného a dôstojného rozvoja ľudskej osobnosti.

Bieda a nespravodlivosť, obrovské sociálne rozdiely, útlak a kruté zákony, to všetko More dáva do súvisu so súkromným vlastníctvom. Akcentom na ideu sociálnej spravodlivosti je predchnutý celý text *Utópie*.

Ten, čo predostiera v texte Morove názory, je imaginárny filozof Rafael Hythloday, s ktorým Mora zoznámil jeho priateľ Peter Giles, rodák z Antverp. Postava filozofa nie je náhodná. Hneď v prvej časti textu More predstavuje filozofa ako

poradcu významných mužov, interpretujúc jeho prostredníctvom svoje vlastné názory, kde je dominantnou myšlienka, že vladári, teda tí, ktorí vedú spoločnosť, by mali hľadať cesty, ako umožniť svojim poddaným dôstojný život.

V diskusii o zlodejoch to formuluje veľmi jasne: „Všetci napodobňujete zlých učiteľov, ktorí radšej žiakov bijú, než aby ich učili. Proti zlodejom sú namierené strašné tresty, ale bolo by oveľa lepšie vytvoriť pre každého človeka nejakú možnosť obživy, a tak predísť osudovej nutnosti kraďnúť a zaplatiť za to životom.“ (S. 23.)

Jeho analýza situácie, kedy rozširovanie pastvín pre ovce ožobráčilo drobných anglických roľníkov, je brilantná. Píše: „... nech už je to kdekoľvek, kde je hladšia a bohatšia vlna, tam šľachta a páni, a dokonca aj títo svätí muži, opáti, nie sú spokojní so ziskami zo svojich fariem... a keď sa takéto nenasytný darebák, čo ničí svoju krajinu, rozhodne pridať si kvantum akrov zeme, tak majitelia ako aj nájomníci prichádzajú o svoju pôdu, či už podvodom alebo násilím. A beda, či už muži alebo ženy, ženatí alebo slobodní, starí či mladí, so svojimi chudobnými, ale početnými rodinami (keďže poľnohospodárske práce vyžadujú veľa rúk) sú všetci nútení odísť, hoci nemajú poňatia, kam. Musia rýchlo predať všetok svoj majetok takmer zadarmo, čo by im nevynieslo veľa peňazí, ani ak by čakali na kupca. Keď tých pár drobných minú (čo býva veľmi skoro), čo iné im zostáva, než kraďnúť a čoskoro odvisnúť (Boh vie, že je to spravodlivé!) alebo žiť o žobráckej palici? A ak by sa rozhodli žobrať, skončili by vo väzení ako leniví tuláci, hoci by chceli pracovať, len nenašli nikoho, kto by ich zamestnal; pretože v poľnohospodárstve, v ktorom sa vyznajú, už nieto voľnej zeme na obrábanie. Na stádo môže dohliadnuť jeden vlčiak, ktorý ustráži taký kus zeme, o ktorý sa predtým starali a pracovali na ňom mnohí ľudia.“ (S. 25 – 26.)

More analyzuje nielen rozklad rodín, ktoré prišli o tradičný zdroj obživy, ale zároveň aj ukazuje zákonitý ekonomický

efekt, ktorý prináša koncentrácia kapitálu. S rastom ceny vlny klesla kúpyschopnosť obyvateľstva a tak to, čo malo priniesť bohatstvo, končí sa pre mnohých chudobou.

K myšlienke, že vlastníctvo a peniaze nemôžu byť mierou všetkého, sa často vracia. „Pokým existuje súkromné vlastníctvo, nie je možné, aby nastala rovnosť alebo aby bolo aspoň všetko spravodlivo rozdeľované, takže svet nemožno šťastne spravovať“ (s. 44), píše vo fiktívnom dialógu medzi Rafaelom a Petrom, keď uvažuje o rovnosti a spravodlivom sociálnom usporiadaní.

Predstavu spravodlivého a harmonického usporiadania spoločnosti, ktoré umožňuje každému človeku šťastný život, podáva prostredníctvom Rafaelovho rozprávania o živote na ostrove Utópia.

V Utópii je všetko racionálne usporiadané tak, aby nebolo nespravodlivosti, biedy, aby ľudia nemuseli kraťnúť a podvárať. Spoločnosť je síce sociálne štruktúrovaná, ale jednotlivé úrady sú rozdeľované spravodlivo a pre rozhodovanie sa používajú demokratické postupy; od úradníkov sa požaduje rozvážnosť a rozumnosť, od všetkých potom pracovitosť. Pracovitosť tu však neznamená úmornú prácu bez možnosti oddychu. More prezentuje ideu vo vtedajšej Európe nevídanú – pracovať šesť hodín denne a okrem času na jedlo a spánok vidí ako možnosť pre všetkých ľudí využiť čas „podľa vlastného uváženia, ale nikdy nie na hýrenie a povaľáčstvo, ale tak aby sa vhodne zamestnali, podľa svojich rôznych záujmov; pre väčšinu z nich je to štúdium“ (s. 57). A tí, ktorí sa nechcú vzdelávať, môžu sa aj vo voľnom čase venovať svojmu remeslu a byť užitoční pre svoju krajinu. Ľudia sú skromní a navzájom si pomáhajú, „v Utópii nikto nezaháľal, ani sa nevykrúca z pracovných povinností“ (s. 67).

Veľmi názorne je v texte prezentovaná problematika hodnôt. More ukazuje ako hodnoty to, čo ľudia naplňajú praktickým významom. Hodnota človeka sa nemeria majetkom,

takže ani zbytočne vyzdobené oblečenie, ani peniaze, ani zlato a striebro nepredstavujú žiaduce hodnoty. To človek k životu v Utópii nepotrebuje. „V Utópii má väčšiu hodnotu železo než zlato alebo striebro, pretože človek železo k životu potrebuje tak ako oheň či vodu. Na druhej strane zlato ani striebro od prírody veľký význam nemajú. Len hlúpi ľudia navýšili hodnotu týchto kovov iba preto, že sú vzácne.“ (S. 68.)

Napriek Morovej hľbokej viere jeho obyvatelia Utópie nie sú kresťania. Veria v nesmrteľnosť duše, ktorú dobrotivý Boh stvoril tak, aby bola šťastná.

Šťastie je cieľom ľudskej existencie. Inšpiráciou mu je predovšetkým harmonický ideál človeka, žijúceho dobrý život, ktorého podoba je obsiahnutá v mnohých antických textoch. Otázku, v čom spočíva ľudské šťastie, obyvatelia Morovej Utópie riešia v prospech epikurejského hľadiska. Človek musí uspokojovať svoje potreby. Uspokojenie ľudských potrieb je nielen prirodzené, ale prináša aj rozkoš. Zdôvodňuje to nielen zdravým rozumom, ale v tradícii renesančného humanizmu aj niektorými princípmi prevzatými z náboženstva. Podobne ako Erasmus Rotterdamský aj More odmieta stredoveký asketizmus. Rozkoš je šťastným stavom, ale šťastie nespočíva v každej rozkoši, „len v potešení dobrom a úprimnom“ (s. 73).

Blažený je človek, ktorý žije zdravý život, v ktorom sa duševné a telesné cnosti navzájom dopĺňajú. Cnostný život je teda život príjemný. „Tak keď teda cnosť definujú ako život v súlade s prírodou, predstavujú si, že príroda pobáda všetkých ľudí, aby vyhľadávali potešenie ako konečný cieľ všetkého snaženia. Takisto si všimli, že práve z dôvodu vyhľadávania potešenia v živote nás príroda nabáda žiť v spoločnosti – pretože žiaden človek nie je natoľko výnimočný, aby sa stal miláčikom prírody, ktorá stavia všetkých na jednu úroveň. Z tohto vydedukovali, že nikto by sa nemal vydať za svojím šťastím tak dychtivo, aby obmedzoval ostatných. Preto si myslia, že sa majú dodržiavať nielen všetky dohody